

9. jarduera

Aurretiazko oharra

Lehen zikloan, edo egokia iruditzen zaizuen guztietan, *Titikakako altxor galdua* ipuina irakurri baino lehen egin dezakezue jarduera hau.

Horretarako, Jenga-jokoak edo antzekoak behar dira, arauak aldatu egingo baitira; izan ere, kasu honetan helburua da ahalik eta fitxa gehien ateratzea, baina berriro jarri gabe. Dorrea eraitsi gabe, fitxa gehien ateratzen dituen taldea izango da irabazlea.

Jarri ikasleak bosnaka edo seinaka. Haietako bat behatzailea izango da, inork tranparik egin ez dezan, eta talde bakoitzaren jardute-estrategia idatziko du.

Hasi baino lehen, taldekoak estrategia lantzen eta dorre egiten ari diren bitartean, behatzaileak txoko batera eraman, eta beren egitekoa zein izango den azaldu:

- Arauak betetzen direla begiratu behar dute.
- Taldeek nahi duten bezala atera ditzakete fitxak, baina betiere banan-banan.
- Dorrea erori egiten bada, ezin da berriro muntatu.
- Behatzaileek behatu egin behar dute; ezin dute aholkurik eman, dorreko fitxak ateratzeko moduz.

Behatzaileei esan fitxa guztiak goitik ateratzea baliozkoa dela (jatorrizko jokoaren arauak jarraitu gabe); azken batean, ez da beharrezkoa dorrearen egitura mantentzea, dorrea bera ez eraistea baizik.

Garapena

Jarri ikasleak taldeka eta esan mahai baten inguruan esertzeko. Fitxekin dorre bat egiteko eskatu.

Ondoren, jokoaren dinamika azaldu: «*Talde guztiek antzeko dorre bat daukazue. Dorre horretako fitxak ateratzen joan beharko duzue, banan-banan; ahalik eta fitxa gehien. Dorrea erori gabe, fitxa gehien ateratzen dituen taldea izango da irabazlea. Hasi baino lehen, denboratxo bat izango duzue, estrategia bat pentsatzeko eta, behar izanez gero, entseatzeko. Estrategia zehaztuta daukazuenean, behatzaileari esan beharko diozue zein den, eta hortik aurrera ezin izango duzue aldatu. Behatzailea zuen ondoan egongo da, ikusteko estrategia betetzen duzuela, arauak betetzen dituzuela, eta ateratzen dituzuen fitxak kontatzen ere joango da. Zalantzarik edo galderarik baduzue, ez didazue ozen egin behar; deitu, eta joango naiz zuengana, zalantza argitzera*».

Gero, jarduerari hasiera eman. Denbora pixka bat eman, talde bakoitzak bere estrategia pentsa dezan, eta dauzkaten zalantza guztiak argitu.

Talde guztiek fitxak ateratzen amaitu dutenean, behatzaileek beren taldearen estrategia zein zen esango dute, eta zenbat fitxa atera dituzten. Dorrea erori den edo ez ere adierazi beharko dute.

Gero, denak elkarrekin jarrita, gogoeta egin, honelako galderak eginez:

- Taldearen estrategia zehaztean, zein izan da zuen lehentasuna? Beste aukeraren batean pentsatu al duzue? Zein zen aukera hori?
- Dorrea erori egin al zaizue? Zuen ustez, zergatik?
- Talderen batek goitik desmuntatu al du dorrea? Baiezkoan, zutik al dago talde horren dorrea? Zer diferentzia dago dorrea erori zaien taldeekin?
- Paralelismorik egin al daiteke jolas honen eta gure planetako baliabide naturalak ateratzearen eta erabiltzearen artean? Komenta dezatela zer iruditzen zaien.
- Analogia horrekin jarraituz, zer esan nahi du dorrea erortzeak? Eta zer esan nahi du dorreko fitxa guztiak ateratzearen ondorioz dorrerik gabe gelditzeak?

10. jarduera

Aurretiazko oharrak

Jarduera honetan, **Titikakako altxor galdua** ipuina irakurri eta landuko dugu. Ipuin horrek aurtengo materialetan jorratuko ditugun kontzeptuetako gehientsuenak biltzen ditu. Ikasleen maila aintzat hartuta, gai hauek guztiak lan ditzakegu, ipuinetik abiatuta:

- Baliabideak gehiegi ustiatzea. Jasangarritasuna.
- Lurrean bizi gara eta gainerako izaki bizidun guztiek bezala behatu behar ditugu naturaren arauak eta gure planetaren zoria.
- Gizakion ekintzen ondorioak.
- Ingurumenaren hondamendia.
- Naturak bidaltzen dizkigun oharrak. Oharrei kasurik ez egitea.
- Migrazioak.
 - Immigrazioa kontrolatzea.
 - Etorkinak lanean erabiltzea.
 - Errefuxiatu klimatikoak.
- Merkatuaren arauak - Monopolioak - Lehia
- Aberastea - Pobretzea
- Elikagaiak alferrik galtzen uztea

Garapena

Irakurri ipuina denen artean. Irakurri ondoren, esan ikasleei egiteko galderak lasai, eta haien zalantza guztiak argitu. Ziurtatu denek ondo ulertu dutela ipuinaren edukia.

Gero, hausnartzen hasi.

- Zenbat pertsonaia agertzen dira ipuinean?
- Gogoratzen al dituzue haien izenak?
- Historian sakontzen hasi baino lehen, idatzi pertsonaien izenak arbelean.
- Zerk bultzatu zuen Pachakútecq gehiago ekoiztera? Zer egiten hasi zen?
- Zer ondorio izan zituen bere jarduerak?
 - Bere negozioan.
 - Gainerako saltzaileengan.
 - Totoren uhartean.
- Zer egin zuten uharteko akuriek, beren jardueraren ondorioak ikustean? Non biziko gara gu, Lurra hondatuta uzten dugunean?
- Ipuinak **Titikakako altxor galdua** du izena. Zein da altxor hori, zuen ustez? Uhartearen azpialdean zeuden totorak bakarrik?
- Zer ondorio atera dugu ipuin honetatik?
- Zer da ipuin honetan gehien gustatu zaizuen? Zergatik?

TITIKAKAKO ALTXOR GALDUA

Niri asko gustatzen zait nire amonarekin arrantza egitera joatea.

Nire amonak oso ondo egiten du arrantza, oso trebea da. Normala, txikitandik egiten du eta. Ni ere oso arrantzale trebea izango naiz bere adina izaten dudanean. Goiz bakar batean, saski bat betetzeko adina arrantza dezakegu; bai, horixe. Gero, Copacabanako merkatura joaten gara arraina saltzera, eta horrela diru pixka bat lortzen dugu. Amonak beti diru pixka bat ematen dit arraina merkatuan saltzen dugunean. Nire lanaren ordainsaria dela esaten dit. Eta diru horrekin nahi dudana eros dezaket!

Copacabana hiria Titikaka aintziraren ertzean dago. Altuera handian dago, Andeetan, Bolivia eta Peru artean. Aintziraren ondoan bi hiri daude: Copacabana, Bolivian, eta Puno, Perun. Aintziran arrantza egin daiteke, eta jende asko aritzen da arrantzan. Baina gauzarik deigarriena totora izeneko landareak dira, uraren ertzean jaiotzen diren ihi luzeak. Totorekin gauza asko egin daitezke; uharte artifizialak ere bai, horietan jendea bizitzeko.

Gaur goizean arrain asko harrapatu ditugu. Ematen zuen besteetan baino arrain gehiago zeudela aintziran, edo denek gure saskian sartzeko gogoia zutela! Saskia betetakoan, amonak esan dit gaurkoz nahikoa dela. Baina nik gehiago harrapatu nahi nituen.

—Hainbeste arrain harrapatzen ari garenez, zergatik ez ditugu gehiago harrapatzen? Horrela, gehiago salduko dugu merkatuan eta diru gehiago lortuko dugu —esan diot nik—. Eta propina handiagoa emango didazu! —Bueno, propinarena ez diot esan, baina pentsatu egin dut.

—Ez, Phuyu —esan dit amonak—. Hartu dugunarekin nahikoa daukagu etxerako eta merkatuan saltzeko. Ez dugu gehiago behar. Jende asko aritzen gara arrantzan.

—Bai, amona, badakit, baina gutxi batzuk gehiago harrapatzeagatik ez da ezer gertatuko. Gaur bakarrik.

—Begira, guk pixka bat gehiago hartzen badugu, eta beste batzuek ere beste pixka bat gehiago, azkenetako, arrain pila bat aterako dugu uretatik. Ni txikia nintzenean, orain baino askoz arrain gehiago zeuden aintziran. Aintzirak, naturako gauza guztiek bezala, bere erritmoa eta bere arauak dauzka, eta, errespetatzen ez baditugu, azkenean gure aurka jartzen dira. Nire amak kontatzen zidan istorio bat kontatuko dizut. Eseri nire ondoan, Phuyu.

«Duela urte asko eta asko gertatu zen, oso aspaldi. Garai hartan, hemen ez zen gizakirik bizi, eta animaliek hitz egiten zekiten. Inguru honetan, aintziraren ertzean, akuriak¹ bizi ziren. Akuri batzuk totorez egindako uharte batean bizi ziren. Totor horiek, elkarren gainean jarrita, zoru sendo bat osatu zuten denborarekin, eta uharte bat sortu zen horrela. Akuriek esaten zuten bizitzeko lekuri onena zela uharte hura, harrapakariak ez zirelako haraino iristen eta lasai bizi zitezkeelako.

Gainera, uhartean lantzen zituzten barazkiak askoz goxoagoak ziren lurrean lantzen zituztenak baino, eta ziztu bizian saltzen zituzten aintziraren ertzeko merkatuetan. Horrela, uharteko biztanleak aberatsagoak bihurtu ziren gainerakoak baino. Kanpoko akuri askok uharte pribilegiatu hartan bizi nahi zuten, baina uharteko biztanleek ez zieten uzten. Egia da leku gehiegi ere ez zegoela, baina kanpoko akuriek pentsatzen zuten uharteko akuriek dena berentzat nahi zutela eta ez zutela nahi beste inor haiek bezala aberasterik.

¹ Akuriak ugaztun karraskari batzuk dira, untxi txikien tankerakoak. Jatorriz Andeetakoak dira eta oso ohikoak dira Hegoameriketako herrialde askotan.

Uhartean bazen akuri bat Pachakúteq izenekoa. Izen horrek, kitxua hizkuntzan, «mundua aldatzen duena» esan nahi du. Bera ere, gainerakoak bezala, barazkiak lantzen aritzen zen. Baina berak besteek baino gehiago nahi zuen beti, eta bere eremutxoa nola edo hala handitu nahian aritzen zen, horrela gehiago ekoizteko eta diru gehiago lortzeko. Egun batean, bururatu zitzaion bere eremutxoa induskatuz leku gehiago lortuko zuela, azalean ez ezik azpian ere lekua izango zuelako. Leku asko irabaziko ez bazuen ere, apur bat behintzat handituko zuen bere eremua. Beraz, gau batean, iluntasunean, inork ikusi ez zezan, bere etxearen behealdea induskatzen hasi zen, azpian hiru gela egiteko. Lan handia egin zuen, baina ez zegoen emaitzarekin pozik. Zaila zen induskatzea eta, gainera, ilun-iluna zegoen dena. Goibelduta, lurrean eseri zen akuria. Bat-batean, usain zoragarri bat iritsi zitzaion, eta inguruan zeuzkan totoretatik zetorrela ohartu zen. Hain usain ona zutenez, totora puska bat ahoan sartu zuen... Oso goxoa zegoen! Beharbada, hezetasunarekin eta iluntasunarekin, ondu egin ziren; kontua da askoz leunagoak zeudela, hobeto jaten zirela eta zapore goxo-goxoa zutela. Hura bai aurkikuntza!

Hurrengo egunean, merkatura joan zenean, totora horietako batzuk eramane zituen. Haien usain zoragarriak jende asko erakarri zuen eta totora guztiak erosi zitkieten. Eramandako totora guztiak berehala saldu zituen.

—Hau bai pagotxa! —pentsatu zuen—. Horrelako totorak saltzen hasiko naiz. Ez diot inori esango nola lortu ditudan eta uharte osoko akuririk aberatsena bihurtuko naiz.

Etxera iritsi zenean, hesitu egin zuen bere eremutxoa. Horma luze-luze bat eraiki zuen inguru guztian, inork ez zezan barrualdea ikusi. Gero, induskatzen hasi zen, eta gehiago ekoizten. Gau osoa lanean eman zuen, hurrengo egunean dena merkatura eramateko. Orduan ere sekulako arrakasta izan zuen. Berehala saldu zuen dena, eta etxera joan zen, totora gehiago ateratzera. Handik gutxira, erosle ikaragarri zeuzkan, totorak erosteko irrikaz. Hortaz, uhartetik kanpoko bi akuri kontratatzea erabaki zuen, berarentzat lanean has zitezen. Ez zuen nahi uharteko beste inork bere sekretua ezagutzerik eta ideia kopiatzerik; horregatik hartu zituen kanpoko bi.

Hiru akurien artean, sekulako ekoizpena lortu zuten. Pachakúteq totorak saltzera merkatura joaten zen bitartean, beste bi akuriak totorak ekoizten geratzen ziren, gero eta tunel gehiago induskatzen. Pila bat ekoizten hasi ziren, saltzen zutena baino askoz gehiago; orduan, Pachakúteq-ek, gero eta diru gehiago irabazi nahi zuenez, jaitsi egin zuen totoren prezioa, gehiago saltzeko.

Akuriak lehen baino totora gehiago erosten hasi ziren, merke zeudelako, eta handik gutxira hamabost akuri zeuzkan beretzat lanean Pachakúteq-ek. Sekulako arrakasta lortu zuen. Akuri batzuk oso urrutitik etortzen ziren, merkatuan bere totorak erostera. Ikaragarritzko iraultza zen hura!

Baina horrek guztiak bi ondorio izan zituen:

Batetik, totorak oso merke saltzen zituzenez, akuriek asko eta asko erosten zituzten, baina sobera gelditzen zitzaizkienak hurrengo egunerako utzi beharrean, bota egiten zituzten, eta berriak erosi. Akuriek ordura arte ez zuten sekula janaririk bota!

Bestetik, merkatuan barazkiak saltzen egoten ziren akuriak gero eta behartsuago bihurtzen joan ziren; izan ere, Pachakúteq-en totorak haien barazkiak baino goxoagoak eta merkeagoak zirenez, gero eta gutxiago saltzen zuten.

Baina Pachakúteq-i hori ez zitzaion batere axola. Hogeita hamar akuri zeuzkan berarentzat lanean. Langile horiek bere eremuan bizi ziren, etxetxo batzuetan. Kanpoko akuriek berarentzat egiten zutenez lan, ez zitzaion axola haiek ere uhartean bizitzea.

Elgizkeria, elkarbizitza, Batxilergoko eta prestakuntza-zikloetako

Zuloak egiten joan ahala, tunelez betetzen joan zen uhartea, eta halako batean tunel horietako batzuk urez betetzen hasi ziren. Hasieran ez zen ur asko eta ez zioten garrantzi handiegirik eman.

Baina, behin batean, uharteko akuri batzuek sekretua zein zen jakin zuten, eta orduan haiek ere induskatzen eta totorak ateratzen hasi ziren. Sekulako lehia sortu zen! Denak aberasteko irrikan zeudenez, lehia bizian aritzen ziren, nork gehiago eta azkarrago ekoitziko eta salduko. Handik gutxira, ia akuri guztiak zebiltzan uharte osoan barna zuloak egiten.

Une horretan, amona bat-batean isildu egin da eta niri begira geratu da. Orduan, hauxe esan dit:

—Baina, hasieran esan dizudan bezala, naturak bere arauak dauzka, Phuyu maitea.

—Bai, amona, baina jarraitu kontatzen —esan diot nik. Eta amonak istorioa kontatzen jarraitu du:

Pixkanaka-pixkanaka, tunelak urez betetzen joan ziren. Hasieran ez zen ur asko, baina, hainbeste tunel zeudenez, gero eta ur gehiago sartzen joan zen, eta uhartea pixkanaka-pixkanaka hondoratzen hasi zen.

Akuri batzuk horretaz konturatu ziren eta ingurukoei esaten hasi ziren, baina ez zieten kasurik egin. Pachakúteq-ek eta beste akuri batzuek esan zieten bakean uzteko, segur aski inbidiatan zeudela, haiek gehiago saltzen zutelako.

Kontua da akuriek totorak ekoizten jarraitu zutela, oharrei kasurik egin gabe. Eta, halako batean, egun batean, uhartea hondoratzen hasi zen.

Orduan etorri ziren aieneak eta oihuak. Ahaleginak eta bi egin zituzten uhartea ez hondoratzeko, baina alfer-alferrik. Denek uretan amaitu zuten eta igerian uraren ertzearaino joan behar izan zuten. Han, beste akuri batzuek lagundu egiten zieten. Eskerrak akuri zintzoak ere bazeuden!».

—Geroztik, akuriak ez dira aintzirako uharteetan bizi; orain, lurlean egiten dituzte beren etxeak. Eta esaten dute noizbehinka lurra induskatzen ibiltzen direla, totora haiek topatzeko itxaropenez.

—Ene, amona! Ederra egin zuen Pachakúteq-ek! Ulertzen dut zer esan nahi didazun. Nik arrain gehiago arrantzatu nahi nituen, baina zaindu egin behar dugu aintzira. Dirua besterik ez neukan buruan, ipuineko akuriak bezala!

—Hala da, bai. Batzuetan, ondo pentsatu gabe egiten ditugu gauzak, zer ondorio izan ditzaketen pentsatu gabe.

—Oso istorio polita da, amona, baina ez dut uste konparazio egokia denik.

—Zergatik diozu hori, Phuyu?

—Mundu guztiak dakielako gizakiak akuriak baino bizkorragoak garela! Guri ez litzaiguke sekula bururatuko bizi garen lekua hondatzea. Berehala konturatuko ginateke eta geldiarazi egingo genuke hondamendia, ezta?

Amona barrez hasi da.

—Ikusten dudanez, oraindik asko daukazu ikasteko, Phuyu».